

Med kristiansundsdiakten på flyttefot

En undersøkelse av seks utflytta kristiansunderes språkholdninger og språklige atferd – i det “nye” språklimaets tid

Av Kristine Kleivenes

“Noe mange utlendinger legger merke til når de kommer til Norge, er at vi er et dialektinteressert og ikke minst *dialektbrukende folk*” (min utheving), skriver Ernst Håkon Jahr (1990 7) i *Den store dialektboka*. Men det er ingen selvfølge at Jahr kan fastslå dette. Hadde det ikke vært for *den språklige klimaendringa*, det vil si fremveksten av positive *holdninger* til dialekter og dialektbruk som greip om seg på 1970-tallet, ville kanskje den norske språksituasjonen vært kjennetegna ved såkalla “avdialektisering”. Beskrivelsene av det norske språklimaet kunne ha ligna beskrivelsen Tore Kristiansen (1992: 204) gir av det danske: “Afdialektiseringen er gået hurtigt og er kommet langt. Mens det store flertal af danskere ved begyndelsen af århundredet talte en lokal dialekt, taler det store flertal ved slutningen af århundredet københavnsk, eller rigsdansk om man vil, kun iblandet et begrænset antal træk der ikke kan høres hos københavnere.” I stedet for blir det norske språksamfunnet omtalt slik:

Det er knapt tvil om at vi har hatt endringar i ‘talespråklimaet’ i dette hundreåret. Etter kvart som folket utover i hundreåret blei mobilt, tok utdanning og søkte til sentrale stader, og ein fikk mindre skarpe grenser mellom sosiale lag, blei det eit sosialt krav til store delar av folket at språket skulle tilpassast den nye sosiale situasjonen.

Normalisering av talemålet blei langt på veg oppfatta som 'naturleg' (jf. tidlegare praksis hos mange lektorar, universitetsfolk, byråkratar, butikkekspeditorar osv.). Denne språklege åtferda har snudd i 1970-åra. Vi har fått 'avnormalisering' som ein merkbar tendens (Prosjektbeskrivelsen til TEIN: 6-7).

Som prosjektbeskrivelsen til TEIN påpeker, har vi hatt en tenderende overgang fra 'normalisering' til 'avnormalisering' av den generelle språkbruken i Norge. I prosjektet mitt har jeg, med utgangspunkt i *flyttere*, studert *språkholdningsvariabelen* som i løpet av de tretti siste årene trolig har ytt en vesentlig påvirkning på språkbruken. Når jeg tar utgangspunkt i nettopp flyttere, er det fordi jeg antar at klimaomslaget vil avbildes spesielt tydelig i denne gruppas språkbruk. Flyttere har også blitt ei viktig gruppe å undersøke språket til. Dette siste fordi det i dag er vanligere å flytte en eller flere ganger enn å bo på samme stedet hele livet. Det var på 1960-tallet at urbaniseringsprosessen virkelig akselererte. Da opplevde mange møtet med det nye språkmiljøet som lite lystbetont. I dag synes det derimot som om flytterne gjerne tar dialekten sin med seg på flyttelasset, og bruker den. Kan grunnen være at man ikke lenger føler seg mindreverdige på grunn av dialekten sin, blir mobba på grunn av den og pressa til å legge om?

Noen tidligere norske språkholdnings- og språkbruksundersøkelser

Man skal ikke mer enn tre tiår tilbake for å høre om fordommer mot ulike dialekter, dialektbruk, samt brukerne av gitte språkvarieteter. Resultatene av forskjellige språkundersøkelser¹ fra årene rundt 1970-tallet forteller at intoleranse og nedvurdering av dialektvarianter var en del av den språklige hverdagen, *særlig for flyttere*. Mange hadde negative opplevelser i møte med nye språkmiljø. Elin Austlids hovedfagsoppgave *Innflytternes språkproblemer i Oslo* (1965) er en sentral språkholdningsundersøkelse fra denne perioden. Kort referert

1 Se for eksempel Omdal (1994: 21-38) for en kort gjennomgang av nordiske undersøkelser om språkbruk hos flyttergrupper.

omhandler studiet hennes hvilke språkholdninger innflyttere med ulik dialektbakgrunn ble møtt med da de flytta til Oslo, og hvordan disse holdningene påvirka innflytterne både rent personlig og i forhold til språkbruken deres. Austlid skriver for eksempel at 20 av de 30 informantene hennes hadde språkproblemer. Det som i første rekke fremkalte disse problemene, var at innflytterne trodde folk fra Oslo hadde negative innstillinger til folk fra deres dialektområder eller landsdel. Mange følte seg usikre, og mange hadde også følt seg pressa til å forandre på dialekten sin.

Åge Steinset presenterte i 1973 *Problematikk ved skifte av dialektområde. – Ein innleiingsstudie*. Ved hjelp av spørreskjema samla han inn opplysninger fra 225 universitetsstudenter i Bergen. Resultatet viste at om lag halvparten av disse innflytterstudentene opplevde vansker av forskjellige slag på grunn av dialekten. 44 prosent hadde derfor foretatt "små-middelstore" endringer av basisdialekten sin, og 20 prosent hadde foretatt "store" endringer. De fleste oppga forståelsesproblemer som årsak til endringene.

Åge Steinset og Jo Kleiven skriver i *Språk og identitet* (1975: 30):

Mange er i dag språkleg utrygge, manglar språkleg identitet. [...] det aukande talet på innflyttarar og pendlarar utgjer stadig nye grupper med folk som manglar ein trygg *talespråkleg* identitet. I studiar av innflyttarar til Bergen t.d. finn vi at om lag 50 prosent endrar på dialekten sin vesentleg. Rundt 70 prosent av desse (dei som endrar) seier at dei er meir *talespråkleg* utrygge enn tidlegare. Om lag halvparten av desse att seier at det gjeld i *høg grad*. Dessutan seier 80 prosent av dialektendrarane at dei meir eller mindre opplever ikkje å ha noko ordentleg språk eller dialekt lenger. Dette gjeld både innflyttarar som har vore kort tid i byen (1/2–1 år), og dei som har vore her lenge (10–12 år eller meir). [Det er] viktig å få slått fast at fenomenet språkleg identitetsproblem ikkje er noko vi berre *trur* eksisterer. Desse granskingane tyder på at det er beinharde realitetar i samfunnet vårt. Men diverre er folk flest passive overfor problema, og det er berre eit fåtal som tar opp kampen for å betre på situasjonen.

Tone Bjelland og Ingrid Kirkeby si hovedfagsoppgave *Utflyttar frå bygda – innflyttar til byen* (1975) er en oppfølgingsstudie av Austlids

undersøkelse fra 1965. Bjelland og Kirkeby sier at de har et inntrykk av at bygdeungdommene i deres undersøkelse har mer selvtillit og et mer bevisst standpunkt til egen bakgrunn og kultur enn Austlids informanter. Oslomålet har ikke lenger den samme "snob-value" som ti år tidligere. De mener at det også i Oslo har skjedd holdningsendringer, og at aksepten for dialektene har blitt større.

I *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo* (1986) av Brit Mæhlum kommer det blant annet frem at språkbruken hos pendlere fra Nordre Land i det sentrale Østlands-området viser en helt ubetydelige modifiseringsfrekvens i kontakt med det nye språkmiljøet. I to ulike samtalsituasjoner, en med en dialekttalende og en med en standardpråktalende, har hun undersøkt språkbruken deres. Samme metode brukte hun også for å finne ut av språkbruken til fire innflyttere fra Nordre Land (hovedinformantene). Materialet for disse fire viser at det er et komplisert variasjonsmønster som kommer til uttrykk:

[...] den enkelte taler ser ikke ut til å foreta noen konsekvent og kategorisk funksjonell differensiering mellom dialektale og standardiserte former (n.v.: 169)

Ved visse språktrekk hos en og samme person er det likevel en skarp differensiering av varietetene i de to opptakssituasjonene. Mæhlum antar at dette kommer av at denne typen variabler har en særskilt markerende funksjon i forhold til opposisjonen mellom dialekt og standard. Mæhlum diskuterer også mer inngående årsaker til modifisering av en opprinnelig dialekt: status og solidaritet, motivasjon, "accommodation theory", samt relasjonene mellom språk og sosialt nettverk (n.v.: 254–263).

Med språket på flyttefot (1994) av Helge Omdal handler om språkbruken til 24 setesdøler som flytta til Kristiansand. I undersøkelsen kommer det frem at flere av informantene

[...] opplevde setesdalsmålet som ei stor personlig belastning da de som svært unge flytta ut. For noen later disse vonde opplevelsene til å ha ført til målbevisste forsøk på rask språkending (n.v.: 217).

Omdal skriver vidare at slike beretninger vitner om en mye utbredt språklig intoleranse, men ber leserne bite seg merke i at omstendighetene det refereres til stort sett gjelder etterkrigstida. Det er interessant at forskjellige aldersgrupper i Omdals undersøkelse viser seg å ha hatt ulike erfaringer.

[G]ruppa yngre voksne gir ikke uttrykk for å ha vært spesielt utsatt for språklig mobbing. I tillegg er det en god del informanter som gir klart uttrykk for at dagens unge endrer mindre på setesdalsmålet enn tidlige utflyttere (n.v.: 217–218).

Den språklig klimaendinga

Slutten av 1960-tallet og 1970-åra omtales som en periode da det skjedde store forandringar i samfunnet. Ungdomsopprør, fredsbevegelser og feministiske bevegelsar var bare noen av de mange sosiale rørsleane som markerte seg sterkt og som supplerte den tradisjonelle politikken. Engasjementet var energisk, og debattene og demonstrasjonene flerfoldige. Samtidig som mobiliteten økte og man så klare endringar i både flyttemønster og sosiale relasjonar, fikk vi en utdanningseksplasjon i landet som rokka ved de tradisjonelle kjønnsrollemønstrene. Interessen for internasjonale konflikter var stor, men unge radikale var også vel så ivrige talsmenn for heimlig selvråderett, og mot norsk medlemskap i EF (EU). Det fulgte en nasjonal atmosfære med 70-tallets EF-strid – en atmosfære som blant annet skapte ei *dialektbølge* det knapt har vært sett maken til tidlige. Bølga har satt merkbare spor. Tretti år etter oppstarten ser man tydelige resultat av den prosessen som ble satt i gang; vi har fått ei språklig klimaending.

I Noreg vart det særleg i 1970-åra, men og i tiåret etter, ført ein aktiv kampanje for å utvide bruken av dialekt og for å skapa opnare og meir forståande haldningar til dialektar og dialektbruk. Denne kampanjen har gjeve resultat som dei fleste vil ha lagt merke til (Venås 1991: 245).

Med god støtte i dialektbølga og landsomfattende dialektaksjoner, vokste det frem en *ny kollektiv mentalitet omkring dialekter og dialektbruk*. Kanskje fikk bølga forholdsvis raskt gjennomslag fordi dialektene i Norge egentlig alltid har hatt en verdi som ikke har vært så opplagt i mange andre land hvor dialektbruk er mer stigmatisert. Det skulle "bare" en offentlig bevisstgjøring til, en bevisstgjøring som gjorde at mange i stadig sterkere grad nektet å godta det rådende normaliseringspresset. At politikere, artister, idrettsstjerner, lektorer, folk i etermediene, byråkrater osv. begynte å bruke dialekten sin i offisielle sammenhenger, medførte at den normaliserte østnorske talemålsvarietet mista mye av den normgivende og formelle statusen den hadde vært tillagt. Det at det "normaliserte standardtalemålet" ble svekka og måtte vike til fordel for dialektene (mer uformell stil), gjorde at grasrota i stadig sterkere grad fikk bekrefta at eget talemål er en fullgod uttrykksform. Dermed økte den generelle bruken av dialekter. De ulike målførene virker i dag å ha forholdsvis lik "status", og dialekter har fritt spillerom i alle kommunikasjons-situasjoner – både i uformelle, formelle og offisielle. Det er derfor å vente, som Omdal (1994: 218) påpeker,

[...] at nye undersøkelser av språkbruk hos personer med seinere flytting enn flyttergruppa fra Setesdal, kommer til å vise andre resultater, og slik sett dokumentere et skifte i den norske språksituasjonen.

En språkendring i dag er derfor trolig et vesentlig annet fenomen enn hva en språkendring var på 1970-tallet. Undersøkelsen min er ment å være bidrag til å utvide forståelsen av hvilke forhold og mekanismer som ligger til grunn som "styrere" for yngre flytteres språklige atferd. Jeg har intervjuet seks personer som er født inn i og vokst opp med det "nye" språkklimaet. De seks informantene i denne undersøkelsen er alle utflytta kristiansundere mellom 23 og 26 år. Tre av dem er nå bosatt i Bergen og tre bor i Oslo.

Undersøkelsens temaspørsmål

Hellevik (1977: 23) presenterer fire forskjellige måter å utforme og formulere problemstillinger på: 1) *Temaformulering*: En angivelse av hva slags enheter og variabler som undersøkelsen dreier seg om. 2) *Spørsmål*: Da angis det også hvilke sammenhenger mellom variablene forskeren har til hensikt å studere. 3) *Hypotese*: Da får vi i tillegg vite hvordan forskeren ventet at disse sammenhengene vil vise seg å være. 4) *Teori eller kausalmodell*: Mer omfattende resonnementer om sammenhengene mellom variablene. I prosjektet mitt er problemstillingene en blanding av temaformuleringer og spørsmål. Jeg kaller derfor problemstillingene for *temaspørsmål*. Temaspørsmålene er konkretiseringer av hvilke overordna begrep og innfallsvinkler undersøkelsen min har tatt utgangspunkt i for å forklare og forstå forhold og mekanismer som virker inn på informantenes språklige atferd. De viktige temaspørsmålene i prosjektet mitt er:

- 1) Hvordan strukturerer informantene den norske språklige virkeligheten?
- 2) Hvilke språkholdninger kommer til uttrykk til egen og andres talemålsvarietet, og til brukerne av de bestemte varietetene?
- 3) Dialekten signaliserer *geografisk* tilhørighet og identitet, men hvor sentral er dialekten for *sosial* tilhørighet og identifikasjon? Må individets *språkbruk* endres for at det skal føle seg integrert i det nye sosiale rommet? I så tilfelle, er dette på grunn av påvirkning fra *en selv*, eller påvirkning fra *andre*? Hvilken strategi velger man i så tilfelle – om man da i det hele tatt er fri til å velge språklige strategier?
- 4) Hva mener informantene egentlig om det å endre på basisdialekten sin? Og dersom de (eller andre) endrer dialekten, endres da også automatisk identiteten?

Det kvalitative forskningsintervju

Steinar Kvale (1981: 163) har definert det kvalitative forskningsintervjuet som

[...] et interview, hvis formål er at indhente beskrivelser af den interviewedes livsverden med henblik på kvalitativ tolkning af meningen i de beskrevne fænomener.

Han skriver (loc.cit.) videre at et slikt intervju sikter på å “[...] gjennom den interviewede at opnå øget viden om og forståelse af fænomener i dennes livsverden”. I prosjektet mitt bruker jeg det kvalitative forskningsintervju i hovedinnsamlinga av data. Det gjør jeg blant annet fordi intensjonen med undersøkelsen min er å komme under den tradisjonelle overflateforståelsen av den språklig verdenen informantene opplever og lever i. Intervjuformen gir rom for nettopp dette. I motsetning til hva man oppnår ved å bruke et spørreskjema med forskerens forhåndsbestemte spørsmålsformuleringer og svaralternativer, får informantene med egne ord beskrive og begrunne sine meninger, følelser og handlinger, og sine opplevelser og erfaringer i den språklige hverdagen. Meningsforståelsen blir således utvikla på deres premisser og ikke kun på mine. En annen grunn til at jeg valgte intervjuet, en *direkte* metode, er at jeg mener det er *etisk* riktig og viktig at informantene skal vite at de deltar i et prosjekt. Videre er enda et viktig argument for at forskerne også bør bruke en direkte metode i holdningsstudier, at handling (bl.a. språklig atferd) faktisk ikke er eneste uttrykk for en holdning (jf. holdningers oppbygning i den *kognitive*, *affektive* og *konative* komponenten²). Men holdninger er mer enn handlinger, kanskje er faktisk ikke handlinger uttrykk for holdninger engang. I en slik sammenheng kommer viktigheten av at språkforskere må inkorporere innsikt fra andre fagdisipliner dersom de ønsker at egen disiplin og forskning skal holde mål. Holdninger er videre svært ofte ambivalente, og det viktigste og kanskje mest interessante en holdningsforsker kan drive med, mener jeg derfor må være å avdekke eventuelle inkonsistente meninger og uoverensstemmelser mellom de ulike holdningskomponentene, og prøve å få kjennskap til hvorfor individet har disse inkonsistensene. Samtidig vil det selvsagt også være viktig å sette søkelyset på hvorfor vi har de holdningene vi har, siden holdninger fyller menneskelige behov og dermed har en *funksjon* (jf. Kleivenes 2002: 34–37).

Oppsummerende presentasjon av tendenser fra undersøkelsen min

I dette kapitlet peker jeg på og drøfter enkelte sammenfall og forbindelseslinjer mellom de seks informantenes kommentarer. Årsaken til at jeg gjør dette, ligger blant annet i prosjektets bakteppe; at det i løpet av de siste tretti årene har skjedd generelle holdningsendringer til dialekter og dialektbruk. Jeg antar derfor at informantene mine har mange av de *samme* grunnleggende erfaringene og holdningene å berette om. Samtidig vil beretningene deres være *avvikende* fra beretningene til flytterne som er inkludert i undersøkelsene jeg refererte innledningsvis.³ Jeg understreker at jeg ikke ser på de seks informantene mine som ei homogen gruppe. Tilværelsene deres består av mange *ulike* situasjoner og opplevelser, noe som også medførte diskrepans i enkelte deler av meddelelsene deres (jf. Kleivenes 2002: 57–98). Jeg vil særlig kommentere ulikhetene som er påfallende mellom bergens- og osloinformantene. Disse ulikhetene er interessante fordi informantenes erfaringer og atferd reflekterer (deler av) de konkrete miljøene hver og en av dem *samhandler* i. Informantens erfaringer og språklige atferd er (blant annet) et resultat av hvordan omverdenen reagerer på han, og han på den. På bakgrunn av dette kan jeg derfor hevde at hver og en av de seks personene i denne undersøkelsen representerer *noe mer* enn seg selv alene. Siden de gjør det, er det hensiktsmessig å både sammenligne bergensinformantene med osloinformantene, og å sammenligne alle de seks informantene som "gruppe" med flyttere før den språklige klimaendringa. I motsetning til den kvantitativt orienterte forskeren, sammenligner jeg ikke i mengder (dvs. for å generalisere fra utvalg til univers), men jeg har som formål å utdype forståelsen av fenomenene som studeres. For nærmere å forklare de kvalitative studiers, i motsetning til de kvantitatives, forståelse av enheter på representativitetsplanet, refererer jeg Fossåskaret (1997: 18). Han skriver:

[...] mens den minste enheten vi kan studere i kvantitativt orientert samfunnsforskning, er én person, så er den minste enheten vi kan studere ved kvalitativt orienterte metoder, *noe mer enn en person og samtidig noe mindre enn en person*. Dette innebærer at begrepet

forskningsenhet skifter karakter når vi går fra en kvantitativ til en kvalitativ tilnærming. Kvalitativt orienterte undersøkelser fokuserer ikke på individer enkeltvis, men på relasjoner individet inngår i. Her kan vi heller si at enhetene er de samspill som knytter personene sammen til sosiale systemer. Dette relasjonelle perspektivet kommer ikke markant fram i all kvalitativ forskning. Men ved å formulere at den minste enheten er mer enn en person, den er *relasjonen mellom to personer*, markerer vi et sentralt perspektiv i den kvalitative forskningen.

Om strukturering av den språklige virkeligheten og om språkholdninger

Det østlandske "målføret" – *det normaliserte talespråket* – hadde dominans i etermediene frem til 1970-tallet. Denne varieteten ble også brukt i "det offentlige rom" av universitetsfolk, politikere, byråkrater etc. Videre tilhører målføret hovedstaden, det stedet hvor den sosiale, kulturelle og politiske makta ligger. Akkurat dette blir fremheva av flere av informantene, og er også et forhold som er omtalt i en rekke språkavhandlinger, blant annet hos Brit Mæhlum (1986). Hun skriver at Oslo gjennom byens posisjon som landets politiske hovedstad, har en viktig *normgivende* funksjon. Denne funksjonen gjenspeiler ikke bare byens statusforhold i forhold til landets øvrige områder, men også "mer spesifikke vurderinger, eller holdninger, av f.eks. moralsk, estetisk eller språklig art" (n.v.: 25). Selv om det har skjedd både omfattende holdningsendringer, språkendringer og samfunnsendringer, kan det synes som om de nevnte mekanismene og historiske prosessene på sett og vis har stabilisert seg i samfunnet (jf. *strukturene*, se nedenfor og Kleivenes 2002: 18–22), og gjennom sosialiseringprosessen også blitt en del av informantenes *kognitive* strukturelle viten.

Den franske kultursosiologen Pierre Bourdieu har arbeidet med kulturalanalyse som apparat for å synliggjøre at det finnes 'strukturer' nedfelt i samfunnet som bestemmer hvordan vi oppfatter samfunnet og oss selv. Dette er strukturer som eksisterer i samfunnet uavhengig av det enkelte individ, men som individet sosialiseres inn i. Slik

overtar individet andres eller samfunnets allerede eksisterende virkelighetsbilder eller perspektiv på virkeligheten. Måten vi lærer å snakke om språkvarietetene i samfunnet på, er basert på sammenligninger som setter de språklige ulikhetene inn i strukturer. Siden disse strukturene gjerne ikke er basert på språket i seg selv, men heller bygger på utenomspråklige forhold, kan man kalle beskrivelsen av en språkvarietet for et *metaforisk bilde*. Det metaforiske bildet kan gjenspeile geografisk lokalisering, samfunnspolitiske eller sosiale forhold. De metaforiske bildene er ferdiglaga objektiveringer som samfunnets innbyggere har felles. Bildene er hensiktsmessige i den forstand at det kan være vanskelig å illustrere de ulike språkvarietetene uten å ty til disse allerede eksisterende sosiale konvensjonene og strukturene. Faren er at de ulike karakteristikkene også kan virke sterkt styrende på *forståelsen* av både språkvarieteten og brukerne av denne, noe som er verdt å merke seg når en tar de tradisjonelle *vertikale* språkstrukturene i betraktning. Men

[d]et er ikke bare *hvilke* kategorier [metaforiske bilder] vi har til disposisjon, som sier noe om vårt verdensbilde, men også hva vi bruker dem til (Svennevig 2001: 161).

Jamfører man resultatene fra min undersøkelse med de jeg refererte til innledningsvis, synes forskjellene å være markante på dette punktet. For å forklare dette nærmere setter jeg opp et skille mellom *uskyldig stereotypi/strukturering* og *farlig fordom* sett i forhold til den konkrete *atferden* overfor motsatt part. Med 'uskyldig stereotypi' mener jeg at de stereotype forestillingene, det vil si de metaforiske bildene, ligger i bevisstheten som et bakgrunnsbilde på måten man forestiller seg ulike språkvarieteter, og (kanskje) også brukerne, på (jf. *Kategorisering – naturlig og nødvendig*, se Kleivenes 2002: 32–33). Disse vil sjelden gi seg utslag i atferden man har overfor den grupperinga stereotypien henspiller på. I tilfelle det gir utslag, er dette bare i form av harmløs fleip og herming. De 'farlige fordommene' (jf. også den *ego-defensive funksjonen*, se Kleivenes 2002: 37) vil derimot i langt sterkere grad komme til uttrykk rent konativt. Man lar den negative holdningen man har overfor grupperinga i stor grad styre atferden man har til denne. På denne måten blir individet usynlig i gruppa

hvor språket avgjør om man reagerer positivt eller negativt på den andre. Resultantene i undersøkelsen min viser avvik fra resultatene i tidligere undersøkelser ved at flytterne *før* ble møtt med direkte fordommer på grunn av målføret sitt. Slike fordommer har ikke informantene mine blitt utsatt for. Belegg for denne slutningen finner jeg også i at informantene mine ikke har opplevd særlig motstand mot å bruke dialekten sin i de nye miljøene de har flytta til. Ingen av dem føler seg mindreverdige på grunn av målføret sitt, og de sier at de ikke har møtt press eller direkte forventinger om at de *må* legge om på målet. Samtidig er informantene mine også opptatt av å peke på at det er andre faktorer enn talemålet som er utslagsgivende for inntrykk og vurdering av 'andre', noe som nok en gang viser at reproduksjonen av språkholdninger er endra fra å bære preg av underkuing til å fremheve likeverd. Den viktige forskjellen fra tidligere undersøkelsesresultater synes, slik jeg forstår det, å være at den kognitive viten – på et generelt plan – har fått nye innputt, og dermed også endra den affektive og konative holdningskomponenten.

Det østlandske målføret har en spesiell posisjon, og øvrige språkvarieteter – de som avviker fra østlandsk – blir av flere av informantene beskrevet som 'breiere'. Denne vurderinga er likevel ikke ensbetydende med at østlandsk blir oppfatta som et talemål som er 'bedre' enn alle andre, og at 'breiere' har en nedsettende betydning. Dette er for øvrig også i samsvar med både Bjelland og Kirkeby (1975) og Mæhlum (1986) sine resultater. Ingen av informantene mine mener personlig at det østlandske målføret egentlig har høyere status enn andre varieteter. Det er bare det at østlandsk kan ha en '*tendens*' til å bli oppfatta som et mer statusprega talemål. Slike kommentarer viser at målreisingsarbeidet har ført frem. Steinset og Kleiven (1975: 32) skriver:

Generasjonar med undertrykking har banka inn i folkemålsbrukarane at talemålet deira (så vel som skriftspråket når det gjeld nynorskbrukarane) er mindreverdige.

Når informantene mine ikke mener at noen talemål *egentlig* er mer mindreverdige enn andre, og ser på egen dialekt som en fullgod uttrykkform, ser vi tydelig at perspektivet er snudd, eller i alle fall er på god vei til å snu. Informantene mine har, som 1970-talls generasjonen generelt, tilegna seg det historiske gangsynet som må til for å skjønne at det ikke først og fremst er *språklige* årsaker som ligger til grunn for den omtalte kuinga og undertrykkinga av folkemålsbrukerne. I den grad informantene likevel omtaler oslo-dialekten eller østlandsk som et prestisjemål, kan det altså derfor skyldes de nedfelte strukturene – de ferdigkategoriserte måtene å beskrive opposisjonene i språket i samfunnet på. Disse beskrivelsene er hensiktsmessige for å forstå og forklare de faktiske språklige *ulikhetene* i språksamfunnet – for å strukturere mangfoldet.

Om identitet, talemålsendringer og tilhørighet

Marie Kristin Bakås (1998: 163) refererer til Brit Mæhlum (1990: 63) som hevder:

I talemålsstudier ligger det som et mer eller mindre eksplisitt premiss at talemålet er intimt forbundet med den personlige og sosiale identiteten som den enkelte språkbruker ønsker å signalisere overfor omverdenen. Det vil med andre ord si at den språklige koden blir å betrakte som et strategisk uttrykk for det enkelte individs mer eller mindre bevisste ønske om tilhørighet og integrasjon i et sosialt rom.

Bakås (loc.cit.) trekker derav følgende slutning:

Eventuelle forandringer i dette sosiale rommet vil derfor høyst sannsynlig påvirke individets sosiale identifikasjonsenheter og følgelig også individets språkbruk.

Men tatt både flyttefrekvensen og det nye språklige klimaet i betraktning, stiller jeg meg spørrende til en slik årskak-virkning-forbindelse som både Mæhlum og Bakås antyder. Jeg stiller derfor følgende spørsmål (jf. temaspørsmål 3): *Dialekten signaliserer geografisk tilhørighet og identitet, men hvor sentral er dialekten for sosial tilhørighet og identifikasjon? Må individets språkbruk endres for at det*

skal føle seg integrert i det nye sosiale rommet? I så tilfelle, er dette i form av påvirkning fra en selv eller påvirkning fra andre? Hvilken strategi velger man i så tilfelle – om man da i det hele tatt er fri til å velge?

Samfunnsvitere som til dels Thuen og Wadel (1978 etter Magnussen 1993: 67) vektlegger rent objektive trekk som geografi og fødested i definisjonen av begrepet 'tilhørighet'. De sier for eksempel at *lokal tilhørighet* er en "fellesbetegnelse for folk fra samme geografiske område" og at det er "en status vi alle har". Om man føler seg knytta til stedet, det vil si å ha et følelsesmessig forhold til det, er ikke avgjørende. Ut fra dette perspektivet har alle de seks informantene mine status som 'kristiansundere'. De har en lokal tilhørighet til Kristiansund selv om de ikke bor der lenger. Med unntak av to av osloinformantene forteller de øvrige fire at de fremdeles har et nært, nesten patriotisk, forhold til Kristiansund. Det begrunner de med at "det er der de kommer fra og har familiene sine". De nevnte to osloinformantene har ikke dette samme patriotiske forhold til byen, men sier at de føler tilknytning til stedet i og med at det er der de har vokst opp. Selv om lokalpatriotismen ikke er like stor hos alle, så er den der. Alle er for eksempel språklig lojale mot byen og menneskene derfra. De markerer seg som kristiansundere ved at de bruker kristiansundsdiakten, men de to omtalte osloinformantene har likevel et annet forhold til dialekten enn de øvrige fire. For dem er det ikke maktpåliggende verken å endre eller beholde dialekten. Likevel er det viktig for dem å opprettholde kristiansundsdiakten når de kommuniserer med kristiansundere. De hevder de snakker 'ekte' kristiansundsdiakten når de snakker med kristiansundere, ellers snakker de ulike grader av modifisert kristiansundsdiakten. Men de påpeker at de aldri kommer til legge helt om – det ligger *ikke naturlig* for noen av dem. Akkurat dette med naturlighet er et aspekt som reiser en del spørsmål. Hva vil "ikke naturlig" si? Hvilke mekanismer holder basistalemålet på plass? Og ikke minst: Var disse mekanismene der for 30 år siden?

Informantene mine er enige om at kristiansundsdiakten er det som klart angir hvem som er kristiansundere. Diakten er, som en av informantene sier,

den som gjør at andre folk skjønne at æ e kristiansunder på. Det e jo ikkje så lætt å skill folk på andre ting enn akkurat det [diakten].

Men selv om man er kristiansunder og snakker kristiansundsdiakten, så betyr ikke det at ens språklige kode (diakten) er

[...] et *strategisk uttrykk* for det enkelte individs mer eller mindre *bevisste ønske* om tilhørighet og integrasjon i et sosialt rom" (min utheving) (Mæhlum 1990 etter Bakås 1998: 163, jf. ovenfor).

"Man snakker sånn som man kommer fra, for det er det som er naturlig", sier informantene. Den språklige koden er derfor ikke et 'strategisk uttrykk' for et 'bevisst ønske' om tilhørighet og integrasjon i et sosialt rom. Diakten er heller en "ufrivillig" og naturlig uttrykksmåte som signaliserer fra hvor i landet (hvilket sosialt rom) man har røttene sine. Informantene har ikke måttet gjøre et 'språklig valg', det vil si at de ikke har måttet endre på diakten sin for å føle sosial tilhørighet og integrasjon til nye sosiale og språklige nettverk på det nye geografiske stedet. Ingen av de seks informantene mine har opplevd kristiansundsdiakten som et hinder for å bli integrert i de nye sosiale og språklige nettverkene, og de har heller ikke sett det nødvendig å endre på diakten for å bli oppfatta, og selv oppfatte seg som "likestilt" med de andre.

Det er andre faktorer, som felles interesser, holdninger, verdier etc. som er avgjørende for sosial integrasjon og tilhørighet i et nytt sosialt og språklig rom. Dette bekreftes også ved at alle informantene mine faktisk føler en sterkere tilhørighet til, og identifiserer seg mer med personene i de sosiale nettverkene (hverdagsnettverkene) sine i henholdsvis Oslo og Bergen, enn hva de gjør til (det fjernere) nettverket i Kristiansund – og det til tross for at de fremdeles snakker (ulik grad av) kristiansundsdiakten. Osloinformantene er hver og en integrert i sosiale nettverk bestående av stort sett østlendinger, og skiller seg dermed språklig sett mer ut fra de nærmeste omgivelsene

sine enn det bergensinformantene gjør. To av bergensinformantene tilhører miljø hvor det prates mange ulike dialekter, mens den tredje sier han stort sett er sammen med andre kristiansundere, unntatt i jobbsammenheng. Mange språksamfunn er i dag prega av mangfold, det vil si at man på grunn av tilflytting kan møte mange ulike dialekter på ett sted. Dette er tilfelle for alle informantene i Bergen. De omgås folk fra mange steder i landet, noe som selvfølgelig kan ha influert på de språklige opplevelsene deres. Et interessant spørsmål som naturlig reiser seg, er om de ville ha hatt de samme opplevelsene og hatt den samme språklige atferden dersom de hadde vært i nettverksforbindelser med bare bergensere. Informantene i Oslo er stort sett sammen med østlendinger. Ville erfaringene deres vært noe annerledes dersom de var i nettverk med folk fra mange steder i landet?

Temaspørsmål 4 lyder som følger: *Hva mener informantene om det å endre på basisdialekten sin? Og dersom de (eller andre) endrer dialekten, endres automatisk da også identiteten?* Knoting kalles det når man i voksen alder bevisst prøver å tilegne seg en annen dialekt enn den internaliserte. Siden det er vanskelig, faktisk nesten umulig, å lære å beherske nye varieteter fullt og helt etter språkkinnlæringsalderen, merker man derfor at det er noe som skurrer i uttrykksformen. I voksnes språk er det derfor mest leksikalske endringer som skjer ved at man hele tida lærer seg nye ord og benevnelser.

Barn og ungdom tar lett etter og lærer språk og dialekter enklere enn det voksne gjør. I tospråklighetsforskningen har det de siste tiårene blitt lansert forskjellige teorier om eksistensen av visse aldersbestemte kritiske faser i menneskenes potensial for språkkinnlæring. "Den formative alder" kalles gjerne den perioden da det er lett å skifte og lære seg nye dialekter og språk. Det er ingen enighet om når denne perioden slutter. Faglitteraturen viser en spredning i terskelangivelse fra en alder på åtte og opp til 15 år.

Det har for eksempel *ikke* vært mulig å komme fram til entydige og absolutte aldersterskler for når barn ikke lenger er i stand til fullt ut å adoptere nye dialektvarieteter,

skriver Brit Mæhlum (1990: 69), og henviser til Peter Trudgill (1986: 33–34) om at det likevel er forsøkt å angi visse ytre rammer for denne kapasitetens optimale betingelser. Trudgill har sammenfatta disse vilkårene slik:

Labov [...] has argued that, while children younger than eight appear to be certain to accommodate totally, there can be no assurance that, after the age of eight, children will become totally integrated into a new speech community. I would also add that, after the age of 14, one can be fairly sure that they will not. The problem years are eight to 14, with the degree of integration depending on many different social and individual factors.

Arvilla Payne (1976 og 1980) har studert barn som på ulike alderstrinn flytta til nye dialektområder. Hun konkluderte med at det er en kritisk fase for språktilegnelse ved åtteårsalderen. Men uansett spredning i terskelgrense, er tanken at den dialekten (*basisdialekten*) man har lært innen den formative fasen, særlig den dialekten man snakker på tampen av fasen, alltid vil utgjøre den innerste kjerne i ens repertoar av stilarter – at basisdialekten er den egentlige bæreren av ens identitet.

[...] somme vil rett nok seia at den primære identiteten til folk er nasjonal, og standardspråk såleis er den eigentlege identitetsberaren. Dette synet står ikkje sterkt blant sosiolingvistar, og heller ikkje blant målfolk. Språkpsykologiske granskningar på syttitalet la vekt på at påtvinga talemålsendring (somme sa: all talemålsendring) var eit trugsmål mot folks identitet (Vikør 1999: 44).

Ut fra faglitteraturen skal det for mine informanter ikke være “naturlig” å skifte dialekt sånn uten vidare, det skal ikke skje så automatisk som hos yngre barn. Informantene mine var i en alder langt over den formative alderen da de flytta fra Kristiansund.

Informantene, med unntak av en av osloinformantene reagerer på folk som i merkbar grad har forandra på basisdialekten sin. ‘Tåpelig’, ‘rart’, ‘teit’, ‘unaturlig’, ‘unødvendig’ og ‘dumt’ er ord som går igjen i beskrivelsene av “knotere”. Jeg setter ‘knotere’ i anførselstegn fordi

dette er en term som i fagspråket, slik jeg forstår det, blir knytta til personer som bevisst – enten av fri vilje eller av påtrykk – har gått over til å bruke et annet målføre enn sitt opprinnelige. På bakgrunn av denne definisjonen er jeg i tvil om jeg kan beskrive noen av informantene mine som 'knotere'. For det første har ingen av dem lagt helt om på målet sitt. De sier alle at de fremdeles snakker kristiansunds-dialekt eller en eller annen form for kristiansunds-dialekt. Ingen av dem har altså fullt og helt endra på basismålet sitt. Grunnen til at de ikke har gjort det, er at de ikke har hatt noen intensjon om å endre, og de har heller ikke møtt særlige påtrykk om å måtte gjøre det. Endringene eller justeringene som likevel har skjedd, har ifølge informantene stort sett kommet *ubevisst*. Før øvrig bruker ikke informantene mine benevnelsen 'knoter', det er det jeg som gjør. Og jeg kommer også til i den videre fremstillinga, til tross for de kritiske spørsmålene jeg stilte ovenfor, å bruke termen 'knoting' parallelt med 'endring' 'forandring', 'justering' etc.

At jeg drøfter begrepet 'knoting' hentyder også på at språkendringer synes å skje på en annen måte for informantene mine, som er "barn av det 'nye' språkklimaet", enn for mange av informantene i de tidligere nevnte undersøkelsene. De språklige endringene som har skjedd hos informantene mine synes for det første ikke å være så omfattende som for tidligere flytteres del, og endringene er heller ikke et resultat av mindreverdighetsfølelse, press eller ønske. Derfor oppleves heller ikke endringene som et brudd på den personlige selvforståelsen eller som et identitetsproblem. Kontinuitetsaspektet, et av aspektene Brück (1984, jf. Kleivenes 2002: 43–44) diskuterer ved identitetstermen, ivaretas. Informantenes eventuelle språkendringer er heller ikke gjort for at de ønsker å bli oppfatta som en annen enn den de *er* (jf. Teigens (1993) diskusjon mellom å 'være' vs. å 'gjøre'. Se også Kleivenes 2002: 42–43). Det kan virke som om talespråket opplevdes som en mer fremtredende del av identiteten før, særlig sett i lys av at stereotypiene, det vil si at de metaforiske bildene var så sterke og man reagerte på folk nettopp ut fra språkvarietetet. I dag er dialekter og dialektbruk vanlig og akseptert. Informantene mine tenker i alle fall ikke så mye over varietetet de snakker med (jf.

nedenfor). Derfor er de heller ikke så bevisst språkvarieteteten, den er ikke så fremtredende. Talespråket fungerer som et kommunikasjonsmiddel, ikke som noe man dømmes, båssetter og reagerer på folk ut fra. Ergo oppleves kanskje språket som en svakere del av identiteten.

Et interessant aspekt som kommer til uttrykk hos fem av de seks informantene, er de *negative* holdningene og reaksjonene på knoting dersom noen har lagt seg etter 'forfinet' østlandsk. Å knote på østlandsk blir gjerne oppfatta som at knoterer 'skjemmes' over det opprinnelige målet sitt eller prøver å være noen han ikke *er*. Informantene reagerer derimot ikke så negativt, men synes det er 'mer naturlig' å legge seg etter en annen dialekt, enn å legge seg etter østlandsk. Knoter man på en annen *dialekt* er det verken fordi man skjemmes over det opprinnelige målføret eller fordi man prøver å oppnå status som noen man ikke *er*. Disse synspunktene er tydelige uttrykk for opposisjonseksistensen mellom østlandsk og øvrige språkvarieteter. Samtidig kan det også være nærliggende å anta at den mentale eksistensen av et standardtalemål har vært med på å forme disse meningene. Meningene kan også tolkes som et uttrykk for at informantene ikke "godtar" standardspråkets tilsynelatende status, nettopp fordi det virker nedlatende mot andre "naturlige" språkvarieteter. Informantenes perspektiv skiller seg derfor fra tida før oppstarten til den språklige klimaendringa ved at de står i opposisjon til eller kamp mot det østlandske talemålets prestisjestatus. Dette kan komme av, som i tråd med kreftene som sto bak opposisjonen mot normaliseringspresset, at man er opptatt av likeverd. I sosiologien har likeverdsaspektet blitt diskutert, og fremheva som et særnorsk fenomen.

Om erfaringene i møtet med det nye språkmiljøet og om språklig atferd

Resultatene fra tidligere språkholdningsundersøkelser tyder på at språkets ulikheter fremstod som svært *synlige* i tidsrommet før den språklige klimaendringa. Med det mener jeg at en persons språkvarietetet var en avgjørende markør for hvordan man betrakta

(identifiserte) og reagerte på dette mennesket (jf. også 'uønska identitet'). Således spilte både de språkholdningene man trodde andre hadde og de holdningene man selv hadde til egen og andres språkvarietet en fundamental rolle. Disse holdningene var kollektive og ikke basert på toleranse og likeverd. Derfor var det også at møtet med nye språkmiljø kunne oppleves som vanskelig. En av informantene til Omdal (1994: 209, jf. også ovenfor) uttalte at

[e]g hadde jo dialekten min, og den va det ingen her som ville skjønne. ... Det va jo mest et problem med dialekten altså, fordi eg følte at de lo av meg når eg snakka. Og det va jo nok til at du følte at du ikkje hadde løst te å si no.

Uttalelsen er ikke unik, det var mange som ikke ville holde på dialekten sin fordi de var redde for å bli mobba; "men det va nok mer et problem i mi tid enn det e nå" (informant K5, n.v.: 206). En tredje informant (loc.cit.) forteller at

[e]g ser de unge som kommer til Kristiansand i dag holder mer på dialekten enn vi gjorde. Det er ikke flaut å snakke dialekt i dag, sånn som den ganga. [...].

Flere av informantene til Omdal (n.v.) har inntrykk av at dialektmobbing har avtatt siden den gangen de flytta (etterkrigstida), og derfor har mindreverdigheitsfølelsene og språkendringene også avtatt. Informantene i mitt prosjekt kan "bekrefte" at inntrykket faktisk er tilfellet. De forteller at det er helt naturlig å bruke basisdialekten sin selv om de har flytta. De har aldri følt seg tvunget til å måtte legge om på dialekten for å bli forstått eller akseptert i det nye miljøet. De har heller aldri selv hatt et ønske om å snakke annerledes, og de føler seg ikke som noe mindre verdt enn andre på grunn av at de snakker kristiansundsdialekten. Informantene, særlig de tre i Bergen, forteller at de i det daglige faktisk ikke tenker over varietetene de selv uttrykker seg med. Det er nærliggende å sette akkurat dette i sammenheng med den språklige klimaendringa, for siden de ikke hefter seg ved varietetene de snakker, har det aldri heller vært en motstand mot at det er "tillatt" å bruke den.

Siden dialekter og dialektbruk synes å være tema som er "fjerne" fra informantenes hverdagslige tankerekker, kan derfor temaet bli mer fremtredende og fremheva i dette prosjektet enn de i virkeligheten er. Informantene *må* ta stilling til og mene noe om spørkspørsmålene jeg stiller, selv om de kanskje ikke har reflektert over de gitte temaene før. Informantene tar det som en selvfølge at de 'snakker slik som de kommer fra', det vil si med det målføret de har internalisert som naturlig uttrykksform. Mekanismene, det vil i hovedsak si de undertrykkende språkholdningene, som før pressa flytterne til å modifisere talemålet, er altså ikke påtrengende lenger. Jeg mener dette viser hvor "*usynlig*" språket faktisk kan synes å ha blitt. Man er mer opptatt av hva folk sier, enn hvordan de sier det – selv om alle informantene synes det er artig å ut fra dialekten stedfeste et annet menneske geografisk.

Alle seks informantene som har deltatt i dette prosjektet mener at folk *bør* snakke sitt opprinnelige målføre selv om de flytter til et nytt sted. Den ønska praksisen, eller den kognitive holdningskomponenten, er klar: De ser ingen grunn til, eller normalitet i, å legge om på basisdialekten. 'Folk snakker slik som de kommer fra, slik er det bare. Det er det som er normalt'. Selv om de estetiske vurderingene deres av kristiansundsdiakten, med unntak fra to av bergensinformantene, ikke bærer preg av superlativer, verdsetter de dialekten som en fullgod uttrykksform på lik linje med alle andre målføre.

De tre informantene i Bergen sier at de fremdeles snakker kristiansundsdiakten. De mener de ikke i nevneverdig grad har justert på dialekten sin etter at de flytta. Dette både fordi det oppleves som unaturlig og ekkelt for dem å skulle endre, og fordi de mener det ikke finnes noen grunn til at de skulle legge om. Til en viss grad har de kuttet ut å bruke noen få kristiansundske 'spesialord' som de har erfart det vanskelige for andre å forstå, men dette oppleves ikke som et direkte inngrep i dialekten. Osloinformantene har også lagt bort "vanskelige" ord, men de bruker i tillegg ulik grad av østlandsk uttale av ord. Litt etter litt har de tilegna seg østlandske former uten at de har hatt noen spesielle ønsker, eller opplevd krav, om dette. Alle de

tre informantene i Oslo trekker frem språket til personene i de miljøene de ferdes i som en påvirkningsfaktor for de språklige endringene som har skjedd i målet deres. Denne påvirkningen kommer ikke av at brukerne av det østlandske målføret har utøvd press mot informantene mine om at de bør legge om. Derfor er det heller ikke omfattende endringer som har skjedd, men endringene er merkbare. Alle tre har fått kommentarer på talemålet sitt når de har vært hjemme i Kristiansund på ferie. Osloinformantene sier at de språklige endringene for det meste har kommet *ubevisst*. Kanskje er det generelt sett lettere å bli fonologisk og morfologisk påvirket av nær kontakt med det østlandske målføret enn det er å bli påvirket av andre varieteter, fordi dette er et målføre alle har stor kjennskap til. Østlandsk er det målføret vi hører mest av i etermediene, det likner det skriftspråket informantene er vant med å uttrykke seg skriftlig med, og det ligner det skriftspråket informantene er meste vant til å lese.

I dag er folk vant med å høre ulike dialekter, noe som betyr at de språklige antennene er på plass, og vi har derfor lært betydningen av en rekke av de forskjellige språkvarietetenes særegenheter. Men samtidig er det éi gruppe som skiller seg ut: østlendingene. Informantene begrunner østlendingenes manglende språklige antenner med at "de ikke er vant med å høre andre dialekter", og at "det er derfor de ikke forstår dialekter så godt som folk fra andre steder i landet". Akkurat denne oppfatninga kan ligge til grunn for at osloinformantene, i større grad enn bergensinformantene, har hatt en følelse av å ikke alltid bli forstått – eller rettere, tror de ikke blir forstått.

Sluttkommentar

Fleire nyare talemålsgranskingar tyder på at språkvalet til folk er sterkt påverka av kva for sosiale felt, miljø og verdier kvar einskild identifiserer seg med, og vil bli oppfatta som ein del av. Språk er eit signal om tilhørsle, det er gamal sosiolingvistisk lærdom, og den gjeld framleis, men tilhørsle er nødvendigvis ikkje gjevi ein gong for alle. Også granskingar som ikkje fokuserer på dette spesielt, får det ofte fram

i forbifarten at haldninga til eins eiga plassering i det sosiale spelet spelar ei rolle for kva språkform ein vel. Spørsmålet er ikkje berre kor ein kjem frå, men òg kor ein vil hen (Vikør 1999: 44).

Det er mye i undersøkelsen min som peker i en annen retning og på andre konsekvenser enn det Vikør (jf. ovenfor) hevder er i tråd med 'gamal sosiolingvistisk lærdom'. Hovedresultatet viser at eventuelle språkendringer skjer på en annen måte i dag enn tidligere. Det ser ut som om de allmenne holdningene til talemålsbruk har endra seg i så stor grad de siste tre tiårene, at flytterne ikke bare tar dialekten med på flyttelasset, men også bruker den i det nye miljøet like naturlig som det andre de tar med seg. Ens "ufrivillige" språkvarietet er "bare" en merkelapp på hvor man har røttene sine. Den språkvarietetens informantene mine snakker er altså ikke et bevisst valgt og kodifisert uttrykk for "hvilket sosialt felt, miljø og verdier den enkelte identifiserer seg med, og vil bli oppfatta som en del av". Informantene mine mener at språkvarieteten ikke er avgjørende for deres identifikasjon med de sosiale feltene og miljøene de tilhører, og de sier at de ikke trenger å forandre på den språklige delen av seg selv for å føle trygghet og tilhørighet i nye sosiale og språklige miljø.

Den tradisjonelle holdnings- og identitetsteorien som er knytta til språk og språkbruk er på mange måter misvisende i forhold til dette prosjektets resultater. Slik jeg ser det synes de kognitive språkstrukturene å være omtrent de samme i dag som det de var for tretti år siden. Men mens disse strukturene tidligere var avgjørende for hvordan man både identifiserte, forholdt seg til og reagerte på den enkelte språkbruker(gruppa) (jf. også "farlig fordom"), har strukturene i dag mista mesteparten av de nevnte "bivirkningene". På bakgrunn av informantene mine sine kommentarer tolker jeg det dit hen at strukturene stort sett fungerer som organisatorer for å holde orden på, og for å skulle kunne beskrive, de språklige motsetningene i samfunnet. At informantene omtaler motsetningene mellom de ulike språkvarietetene på den måten de gjør, er altså fordi de gitte begrepene ligger nedfelt i språket i seg selv. Språket er benevnelse på utenomspråklige fenomen som igjen virker tilbake på språket.

I tida før 1970-tallet var det ikke uvanlig at den kognitive struktureringa "utløste" tilpasningsfunksjonen hos flyttere. Det vil si at flytterne, for å unngå å bli møtt med negative holdninger fra 'de andre', tilpassa seg språklig til de nye omgivelsene. At de måtte forandre på dialekten, føltas for veldig mange som et dypt innhogg i identitetsfølelsen. Steinset og Kleiven (1975, jf. kap. 1.1) hevda at "[m]ange er i dag språkleg utrygge, manglar språkleg identitet". Informantene i undersøkelsen min synes derimot å være språklig trygge. Ingen av de seks informantene sier at de har møtt direkte press eller krav til å måtte legge om på dialekten sin for å bli akseptert i det nye sosiale rommet. De språklige justeringene hos informantene mine ligger mer på et ubevisst nivå, og justeringene rokker ikke ved personlighetsfølelsen deres. Styrken i følelsene, det vil si i den affektive holdningskomponenten, i forhold til de kognitive strukturene synes for meg å bære preg av mer fordomsfullhet før enn nå. Tidligere var språkvarietetet en avgjørende faktor for hvordan man følelsesmessig forholdt seg til brukerne av de motstridende talemålene, og hvordan man faktisk reagerte på brukeren av en gitt varietet. I dag blir derimot strukturene og stereotypiene altså brukt til å organisere språket i samfunnet, men de er stort sett ikke avgjørende for det følelsesmessige forholdet til verken den ene eller andre språkvarietetet eller brukerne av disse. Fordi de fordomsfulle holdningene har avtatt, og fordi dialektbruk har blitt akseptert, er det andre grunner enn språkholdninger som ligger bak eventuell endring og variasjon i språket til flytterne – i alle fall for mine informanters vedkommende.

Det skal nevnes at det går et vesentlig skille mellom bergensinformantene på den ene siden og osloinformantene på den andre. Osloinformantene virker mer bevisst på egen språkbruk, inkludert de språklige justeringene, enn det bergensinformantene er. Dette kan skyldes at osloinformantene tror at østlendingene ikke er så flinke til å forstå dialekter, og blir dermed observant på at de skiller seg ut, noe som atter igjen kan påvirke den språklige atferden deres. Osloinformantene har i ulik målestokk modifisert uttrykksmåten sin, noe

bergensinformanten ikke har gjort i nevneverdig grad. Men det essensielle er at informantene, til tross for at noen språkendringer er bevisste, ikke føler at de har lagt bort et viktig element av 'seg selv'. Det er fordi endringene deres ikke er gjort under tvang eller som et krav om å bli akseptert som likeverdig i det nye sosiale rommet. Resultatene fra prosjektet mitt gir derfor signaler om at endringer i talemålet når man flytter til et nytt språkmiljø, kanskje bør forklares med andre variabler enn behovet eller nødvendigheten for integrering eller tilhørighet, eller for å oppnå status. Informantenes uttalelser om at det er naturlig å bruke dialekten sin i de nye miljøene taler også for en slik slutning. Denne slutningen bygger i tillegg på at informantene representerer 'noe mer enn seg selv alene'. Selv om jeg har fokusert på enkeltindividet, gir resultatene jeg har kommet frem til, kunnskap om mer enn bare det individuelle. Jeg vil kalle den kunnskapen jeg har kommet frem til for *kontekstuell kunnskap*. Det vil si kunnskap om dialektikken mellom mennesket i samfunnet og samfunnet i mennesket (jf. også Berger og Luckmann 1996). Siden hver enkelt av informantene er plassert inn i et samfunn, et miljø og ei tid, er ikke holdningene, erfaringene og atferden deres upåvirka. Samfunnet og omgivelsene er med på å styre tenkinga og også handlingene til individet. Sånn sett kan man si at individet er et "resultat" av en kulturelt betingta sosialisering. Likevel er individet også reflekterende og selvuttrykkende. For å forstå individet må man gripe fatt i strukturer og ideologier i samfunnet det lever i, men for å forstå samfunnet må man også forstå individet. Menneskelig atferd er altså et resultat av både person og miljø. En slik forståelse bygger på et fenomenologisk perspektiv om at man må gripe fatt i den enkeltes subjektive opplevelse av situasjonen for å forstå individets handlinger.

Resultatene fra undersøkelsen min tydeliggjør nødvendigheten og viktigheten av kvalitativ metodebruk i sosiolingvistikken. Språk, språkholdninger, identifiseringer og språkbruk er svært komplekse og sammensatte variable både hver for seg og sett i relasjon til hverandre. Disse viktige nyansene og kompleksitetene vil ikke komme frem i kvantitative studier. Grunnen til at jeg trekker denne

slutningen finner jeg blant annet i mitt eget strev med å skulle presentere resultatene i en noenlunde strukturert fremstillingsform. Det har vært innmari vanskelig å splitte opp informantenes "verden" i kategorier. Det skyldes blant annet at kommentarene deres ikke alltid er entydige og ukompliserte, og det er faktisk ingen enkle sammenhenger mellom resonneringene deres. Det er derfor kun i teorien det er mulig å putte meningsdimensjonene inn i begrepskategorier. Jeg mener derfor det er misvisende å trekke abstrakte kvantitative korrelasjonsslutninger mellom språkbruk og de gitte ulike utenomspråklige variablene. Videre har det vist seg at det også er andre variabler eller faktorer som synes å påvirke eventuelle språklige variasjoner eller endringer i større grad enn de som var gjeldende før. En logisk resonnering må derfor bli at sosiolingvister i langt større grad må trekke inn språkbrukernes mentale bevissthet i undersøkelsene sine.

Litteraturliste

- Austlid, Elin 1965: *Innflytternes språkproblemer i Oslo*. Upublisert hovedfagsoppgave. Oslo: Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Bakås, Marie Kristin 1998: *Urbanisering, modernitet og dialekt. En interaksjonell sosiolingvistisk studie av talemålsutviklinga i Tynset sentrum*. Upublisert hovedfagsoppgave i nordisk. Trondheim: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, NTNU.
- Berger, Peter & Thomas Luckmann 1996: *Den samfundsskabte virkelighed: En videnssociologisk afhandling*. Viborg.
- Bjelland, Tone og Ingrid Kirkeby 1975: *Utflyttar frå bygda – innflyttar til byen: Visse psykologiske aspekt ved innflyttarens situasjon i Oslo – sentrert kring omgrepa dialektbruk og sjølvbilete*. Upublisert hovedfagsoppgave. Oslo: Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo
- Brück, Ulla 1984: Identitet, lokalsamhølle og lokal identitet. I: *RIG*, årgang 67, hefte nr. 3. 65–78.
- Fossåskaret, Erik 1997: Ustrukturerte intervjuer med informanter gir i seg selv ikke noen kvalitativ undersøkelse. I: Fossåskaret, Erik, Otto Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase (red.) 1997: *Metodisk feltarbeid: Produksjon og tolkning av kvalitative data*. 11–45. Oslo.
- Hellevik, Ottar 1977: *Samfunnsvitenskapelig metode: en innføring for studenter i statsvitenskap og sosiologi*. Oslo.
- Jahr, Ernst Håkon 1990: Dialekter og dialektbruk i Norge. I: Jahr, Ernst Håkon (red.) 1990: *Den store Dialektboka*. 7–28. Oslo.
- Kleivenes, Kristine Tokle 2002: *Med kristiansundsdiakten på flyttefot: En undersøkelse av seks utflytta kristiansunderes språkholdninger, identifiseringer og språklige atferd – i det nye språkklimaets tid*. Upublisert hovedfagsavhandling i nordisk. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Kristiansen, Tore 1992: Har regionalsprog en fremtid i Danmark? I: *Danske Folkemål* 34. 203–247.
- Kvale, Steinar 1981: Det kvalitative forskningsinterview – ansatser til en fænomenologisk-hermeneutisk forståelsesform. I: Broch m. fl. (red.) 1981: *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*. 160–210. København.
- Mann, Leon 1972: *Sosialpsykologi*. Oslo.
- Mæhlum, Brit 1986: *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo.
- Mæhlum, Brit 1990: *Dialektal sosialisering: En studie av barn og ungdom språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Tromsø: Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø.

- Omdal, Helge 1994: *Med språket på flyttefot: Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*. (= Skrifter utgivna av I 35). Uppsala: institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Payne, Arvilla 1976: *The Acquisition of the Phonological System of Second Dialect*. University of Pennsylvania.
- Prosjektbeskrivelsen til TEIN (Talemålsendring i Noreg). Internettadresse: <http://studier.uib.no/tein>
- Steinset, Åge 1973: Problematikk ved skifte av dialektområde: – Ein innleiingsstudie –. *Forskning fra Psykologisk Institutt, nr 2*. Bergen. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Steinset, Åge & Jo Kleiven 1975: *Språk og identitet*. Oslo.
- Svennevig, Jan 2001: *Språklig samhandling: Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. Oslo.
- Teigen, Karl Halvor 1993: Identitetsbegrepet – noen psykologiske refleksjoner. I: Mæhlum (red.): *Hva er identitet?: Rapport fra et tverrfaglig seminar ved Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, 7.–8. mai 1992*. 13–19. Tromsø.
- Venås, Kjell 1991: *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistikk eller språksosiologi*. Oslo.
- Vikør, Lars S. 1999: Austlandsmål i endring. I: Kleiva, Turid m. fl. (red.): *Austlandsmål i endring: Dialektar, nynorsk og språkhaldningar på indre Austlandet*. 13–48. Oslo.